

Terörizm ve Petrol Fiyatları: Ekonomik Bir Değerlendirme

Çetin İZGİ
İğdır Üniversitesi
cetin.izgi@igdir.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3175-3286

Dilşad Huriye KAYIRAN İZGİ
İğdır Üniversitesi
dilsad46ctn@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3607-0209

Araştırma Makalesi

DOI:...

Geliş Tarihi: 26.05.2021

Kabul Tarihi: 03.06.2021

Atıf Bilgisi

İzgi, Ç., Kayıran, İzgi, D.H. (2021). Terörizm ve Petrol Fiyatları: Ekonomik Bir Değerlendirme, *Ahi Evran Akademi*, 2(1), 80-90

ÖZ

Terörizm; dünyanın insan yaşamı, mülkiyeti ve ekonomik görünümüne yönelik en büyük tehditlerinden biridir. Terör faaliyetleri sosyal ve siyasi gayeler elde etmek arzusu ile geniş toplulukları negatif etkileyen ve ulusların makroekonomik boyutta olumsuz dinamiklere sahip olmasına neden olan kişiler veya ulusaltı oluşumlar aracılığıyla önceden planlanmış şiddet ve tehdit fiilleridir. Petrol fiyatları üretim maliyetlerinin önemli bir faktörü olarak ekonominin bütün sektörlerine etki etmektedir. Petrol fiyatlarının artış göstermesi maliyet enflasyonuna yol açarak üretim düzeyinin azalmasına ve ekonomik büyümenin daralmasına sebep olacaktır. Petrol fiyatlarının istikrarsız durum sergilemesi ekonomide belirsizlik oluşturmaktadır. Bu durum yatırımların azalmasına neden olmakla birlikte istihdam seviyesinin düşmesine ve gayri safi milli hasılanın azalmasına sebep oluşturur. Bu araştırma, terörizmin ekonomi üzerindeki etkisini incelerken bir yandan da petrol piyasaları üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Terör saldırılarının yeri ile en yakın petrol tesisleri arasındaki mesafe dahil olmak üzere, saldırı ve bombalamalarda petrol fiyatlarının anormal bir şekilde geri dönüşlerinin sonucu ile makroekonomik değişkenler üzerindeki olumsuz etki çok net olarak tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Terörizm, Petrol Fiyatları, Ekonomi

Terrorism and Oil Prices: An Economic Evaluation

ABSTRACT

Terrorism is the pre-planned acts of violence and threats through individuals or sub-national organizations that negatively affect large communities with the desire to achieve social and political goals and cause nations to have negative macroeconomic dynamics. As an important factor of production costs, oil prices affect all sectors of the economy. An increase in oil prices will lead to cost inflation, resulting in a decrease in the level of production and a contraction in economic growth. The unstable state of oil prices creates uncertainty in the economy. While this situation causes a decrease in investments, it causes a decrease in the level of employment and a decrease in the gross national product. This research focused on the impact of terrorism on the economy while examining its impact on oil markets. The negative impact on macroeconomic variables has been clearly identified as a result of the abnormal return of oil prices in attacks and bombings, including the distance between the location of the terrorist attacks and the nearest oil facilities.

Keywords: Terrorism, Oil prices, Economy

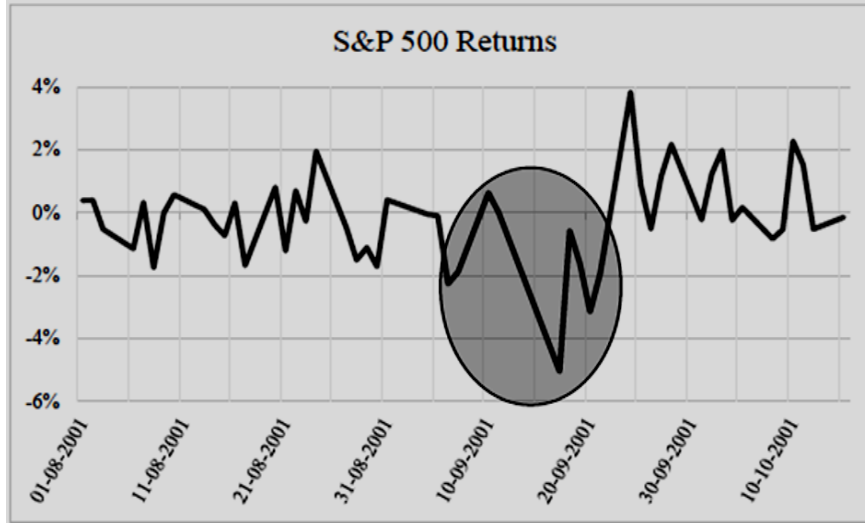
Giriş

“Terör- Terrere” sözcüğü köken olarak her ne kadar Fransız ihtilalini takip eden Jakoben “Korku Hükümlerliği” olarak tanımlansa da terör kavramı çok eski Adem’ e kadar uzanır (Çasın, 2008). Yaradılıştan bu yana tarihte ilk bilinen terör olgusu Kabil’ in kardeşi Habil’ i öldürmesidir. Kutsal kitaplardan biri olan Tevrat’ taki ifadeye göre Kabil’ in Rab’a sunduğu sunağın önemsiz karşılanması ve akabinde kardeşininin Rab tarafından kabul edilmesi ile onu kıskanarak öldürmesi söz konusudur. Başka bir deyişle, bu olguda hakkın zorla gasp edilmesi ifa edilmiştir. “Hukuk”, “düzen”, “adalet” ve “denge” ortadan kaldırılmıştır. Kişinin menfaati, başkalarının haklarını ortadan kaldıracak kadar acımasız ve üstün olmuştur. Terör kavramı da işte tam olarak bunu ifade etmektedir. Böyle kişiler toplanıp çete ve örgütler gibi topluluklar oluşturmakta terör eylemleri ile hukuki yollara başvurmadan haklara, olanaklara değerlere ve mallara sahip olmaya çalışmaktadırlar (Altay vd, 2013).

Terörizm, dünyanın insan yaşamı, mülkiyeti ve ekonomik görünümüne yönelik en büyük tehditlerinden biridir. IRA’ dan (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) FARC’ a (Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetler), ETA’ dan (İspanya’daki Bask Ülkesi Terör örgütü) El Kaide’ ye ve daha fazlası son zamanlarda da Irak ve Suriye İslam Devleti (genellikle IŞİD olarak anılır) gibi oluşumlar sadece insan hayatı için değil, aynı zamanda ülkeler ve onların ekonomileri, işletmeleri ve finansları için de önemli

bir tehdit oluşturmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı'na (2016) göre terörizm, 2015 yılında birçok Orta Doğu ülkesindeki etkisiz yönetim ve adalet sistemlerinden yararlanarak hızla büyümüştür. İletişim teknolojisindeki gelişmeler, dünyanın bir köşesinde yaşanan terör olaylarının yarattığı şokların, yıkıcı sonuçları olan küresel ekonomik sistemlere hızla yayılmasını sağlamaktadır (Orbaneja vd, 2018).

Terörizmin maliyeti astronomik olabilir. Örneğin, bir Uluslararası Para Fonu raporu, 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından kısa vadeli etkilerin maliyetinin 21,4 milyar dolar olduğunu tahmin etmektedir (Richman vd, 2011). Bu maliyet, GSYİH' deki düşüşü ve sigortayla ilgili masrafları içermektedir. Aylık volalite indeksi, 24 Ağustos 2001'de ortalama %22' iken bu olaydan sonra %49'a yükselmiştir (Koss ve Richard, 2002). Şekil 1' de 11 Eylül terör saldırıları civarında Standard and Poor 500 (S&P 500) geri dönüşlerindeki yüzde değişimi göstererek değer kaybını aktarmaktadır.

Şekil 1. Standard and Poor 500 (S&P 500) 11 Eylül Saldırıları İle İlgili Borsa Endeksinin Getirileri (Orbaneja vd, 2018).

Terörizm sadece insanların hayatlarını değil, piyasaları da etkilemektedir. Çalışma, petrol piyasaları üzerindeki etkisini araştırarak emtia piyasalarındaki terörizmin etkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte terörizm ve ham petrol piyasalarıyla ilgili yeni risk faktörlerini araştırmakta ve küresel rezervlerin çoğunun bulunduğu Orta Doğu'ya odaklanılmaktadır. Aynı zamanda terör faaliyetlerinin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelemekte ve bu değişkenler ile arasındaki ilişkinin varlığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Literatür İncelemesi

Terörizmin finansal piyasalar üzerindeki etkisini araştıran bir dizi çalışma bulunmaktadır. Chesney vd. (2011), yatırımcıların portföy çeşitlendirme stratejilerinin bir parçası olarak terörizmin hisse senedi, tahvil ve emtia piyasaları üzerindeki etkisini analiz etmektedir.

Araz ve Takay (2009)' a göre tedhiş ülkelerin ekonomik durumlarını ve etkileşimlerini daralma ve genişleme dönemlerinde değiştirmiştir. Ülkeler makroekonomik büyüme dönemlerinde terörün ekonomiyi olumsuz yönde etkilediği, küçülme dönemlerinde de ekonominin terörü tetiklediğini tespit etmişlerdir.

Persitz (2007), İsrail ve Filistin arasındaki çatışmaları her yılın kendisine ait üçer aylık veriler aracılığıyla analiz etmiştir. Çatışmalar İsrail ekonomisi açısından tüketim ve yatırım harcamalarını pozitif etkilediğini ancak ödemeler dengesi açısından dış ticaret ve yatırımları negatif etkilediğinin neticesine varmıştır. Yine Eckstein ve Tsiddon (2004)' de yapmış oldukları çalışmalarında da İsrail ve Filistin arasındaki çatışmalar İsrail ekonomisi açısından; kişi başına düşen gelir, yatırım, ihracat ve dayanıklı tüketim mallarının talebini negatif yönden etkilediğini vurgulamışlardır.

Gupta vd. (2002) terörün kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin düşük ve orta düzey gelirli ülkeler üzerindeki ekonomik büyüme ile ilişkisini araştırmışlardır. Terör olaylarının ülkenin kamu gelirlerini ve yatırımlarını olumsuz olarak etkilediği, negatif büyüme ve fiyatlar genel düzeyinin terör faaliyetleri ile paralel seyrettiği, savunma sanayi yatırımlarına ek ödenek tahsis edilerek ödemeler dengesinin açık vermesini sağladığını ve kamu harcamalarının şeklini değiştirdiğinin neticesine ulaşmışlardır.

Diğer araştırmalar, terörist saldırıların finans piyasaları üzerindeki olumsuz etkilerini doğrulamaktadır. Abadie ve Gardeazabal (2003), Blomberg vd. (2004), Eldor ve Melnick (2004), Abadie ve Gardeazabal (2008), Chesney vd. (2011), Khan ve Ruiz Estrada (2015), Johnston ve Nedelescu (2005) terörizmin üç ekonomik sonucunu birbirinden ayırmaktadır: Altyapı, can ve mülkün yok edilmesiyle ilgili doğrudan maliyetler; tüketicilerin ve yatırımcıların güven kaybıyla ilgili orta vadeli maliyetler olan dolaylı maliyetler ve daha yüksek güvenlik veya sigortanın bir sonucu olarak daha yüksek işlem maliyetleriyle ilişkili üretkenlik maliyetleri. Terörizm, sermayeyi altın veya devlet borcu gibi güvenli liman yatırımları aramaya zorlayarak belirsizliği de kışkırtmaktadır (Picardo, 2016).

Terörizm sadece finansal piyasaları değil aynı zamanda emtia piyasalarını, özellikle petrol piyasalarını etkilemektedir. Araştırmacılar, terör eylemlerinin hisse senedi ve petrol piyasaları üzerindeki ortak etkisini ele almaktadır (Kollias vd. 2013). Petrol hala dünya için ana enerji kaynağıdır ve araştırmacılar, petrol fiyatı şoklarının küresel makroekonomik performans üzerindeki etkisiyle ilgilenmektedir. Petrol fiyatlarındaki artışlar, endüstrilerin büyük çoğunluğu için daha yüksek maliyetlere yol açmakla birlikte, tüketicinin isteğe bağlı harcamalarında bir düşüşe sebep olmaktadır. Bu nedenle, petrol fiyatlarındaki bir artışın ekonomide dalgalanma etkisi yaratarak daha yüksek enflasyona ve nihayetinde daha düşük ekonomik üretime neden olmaktadır.

Barsky ve Kilian (2004), petrol piyasalarının makroekonomi üzerindeki etkisinin ayrıntılı bir açıklamasını sunmaktadır. Ortadoğu'daki siyasi çalkantıların, petrol fiyatlarının daha sonra artması nedeniyle gelişmiş ülkelerde resesyona yol açtığını, ABD'deki durgunluklar ile Ortadoğu'daki siyasi olaylar arasında sıkı bir istatistiksel ilişki olduğunu belirtmektedirler. Ortadoğu'daki siyasi çalkantılar, dünyadaki en büyük petrol ihracatçıların Ortadoğu'da yoğunlaşması nedeniyle petrol fiyatlarının aniden yükselmesine neden olmaktadır. ABD'deki resesyonlar ile petrol fiyatlarındaki artışlar arasındaki tesadüf dikkat çekmektedir. Yalnızca Orta Doğu, 804 milyar varillik kanıtlanmış petrol rezervine sahip olmakla (British Petroleum, 2016) dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin % 47' sini temsil etmektedir ve bu nedenle küresel makroekonomi için son derece önemlidir. Sonuç olarak, Ortadoğu'daki terör olayları ile bunun petrol fiyatları üzerindeki etkisi arasındaki ilişkiyi anlamak çok önemlidir.

Terörizm piyasaları açıkça etkiliyor olsa da, tüm terör eylemleri her ülkede veya varlık sınıfında aynı düzeyde panik yaratmaz. Ayrıca, petrol fiyat hareketleri birçok faktör tarafından yönlendirilir. Kilian (2009), petrol fiyatı tepkilerini üç farklı bileşene ayırmaktadır: arz şokları, tüm endüstriyel mallara yönelik küresel talebe yönelik şoklar ve ham petrol talebi şokları. Geleneksel olarak arz, petrol fiyatlarının ana itici gücü olarak görülüyor. Ancak askeri çatışmalar sonucu ihtiyati petrol talebinin artması, ham petrol piyasalarında daha büyük bir bozulmaya neden olabilir. Sonuç olarak, petrol piyasası katılımcılarının saldırıyı nasıl algıladıklarına bağlı olarak, uyarıcı bir önlem olarak taleplerini arttırabilirler. Bu etki, örneğin saldırı sonucunda petrol endüstrisindeki varlıkların yok edilmesinden daha büyük olacaktır.

Terörist bir çatışma, bir petrol üreticisinin hisse senedi fiyatı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir (Blomberg vd, 2008). Firmanın bir miktar fiyatlandırma kontrolü varsa ve saldırının büyüklüğü yatırımcıların algılarını önemli ölçüde değiştirecek kadar büyükse etki daha büyüktür.

Kollias vd, (2013) hisse senedi endeksleri ile petrol fiyatları arasındaki ilişkide savaş ve terörizmin etkilerini değerlendirmiştir. Bulguları, en kötü senaryoda, hisse senedi piyasalarının petrol fiyatları ile ilişkilerinde tarafsız kalacağını ve en iyi senaryoda, olay nedeniyle korelasyonların negatif hale geleceğini gösteriyor. Bu nedenle, yatırımcıların varlıklar arasındaki ilişkileri anlamaları önemlidir.

Bir ekonomide faaliyet gösteren tüm endüstriler terörizmden eşit derecede etkilenmez. Sektörün etkisi, mevcut deneyle doğrudan ilişkili olmasa da, yine de terörizmin ekonomi ve piyasalardaki etkisini vurgular.

İsrail'de terörizmin farklı sektörler üzerinde yarattığı etkiyi anlamak için Berrebi ve Klor (2005), terörizmin varlığında tüm sektörlerin olumsuz etkilendiği sonucuna varmışlardır. Bununla birlikte, savunma, güvenlik ürünleri ve anti-terör ürünleri, İsrail savunma ürünlerine olan talebin artmasından yararlanmaya devam etmektedir. Genel olarak, ekonomiler ve endüstriler üzerindeki etkinin büyüklüğü birçok faktöre bağlıdır. Bir ülkenin veya ekonominin dayanıklılığı önemli bir faktördür. Örneğin, ABD sermaye piyasalarının diğer ülkelerdekinden daha dayanıklı olduğuna inanılmaktadır (Chen ve Siems, 2004). Esneklik, zaman içinde yeterli likiditeyi koruyan ABD'nin istikrarlı bankacılık ve finans kurumlarına bağlanabilir. Tavor (2011), Tel Aviv 100 Endeks Getirisini (TA100) kullanmıştır, olay yerinin ve ülke tarafından beklenen yanıtın finansal piyasalar üzerindeki etkiyi belirlediğini ayrıca ölümlü saldırıların piyasalar üzerinde ölümü olmayanlara göre daha büyük bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur.

Kollias vd. (2011), 2004 ve 2005' teki Madrid ve Londra bombalamalarına odaklanmıştır ve terör saldırısının doğasının, piyasaların olay sonrası tepkisi üzerinde bir etkisi olduğunu bulmuştur. Londra'daki saldırıları gerçekleştiren terör hücresi intihar bombacılarıydı, Madrid'dekiler değildi. Bu, Madrid'deki saldırıyı gerçekleştiren teröristlerin olaydan sonra hala bir tehdit oluşturduğu anlamına gelmektedir. Bu, bir terör saldırısı durumunda finansal piyasaların tepkisini pek çok faktörün belirleyebileceğini göstermektedir.

Kavramsal Çerçeve

Son yıllarda dünya gündemini en çok meşgul eden, küresel boyutta ele alınan ve toplumsal olayların başında gelen terör olgusu (Yeniçeri ve Dönmez, 2008) uzun bir mazisi olmasının yanı sıra 1960' lı yıllardan itibaren milletlerarası tartışılan en önemli gündem maddesi olmuştur. Teknolojinin kaydettiği gelişim ve siber hareketlerin hız kazanması ile içinde yaşadığımız zaman itibarıyla terör kavramı yeni bir boyut kazanarak tüm dünya barışına ve güvenliğine büyük bir tehdit yaratmaktadır. Bilhassa son yıllarda terör faaliyetleri önemli bir ivme kaydederek ülkelerde hükümet binalarının bombalanması, yolcu gemi ve uçaklarının alıkonulması veya kaçırılması; ülke vatandaşlarının yoğun buldukları alışveriş merkezleri, havalimanları ve tren ve metro istasyonları gibi umuma açık alanlara saldırılar gerçekleştirilmesi ya da ülkeler için öneme haiz kişilere suikast yapılması gibi birçok farklı şekilde toplumların önüne çıkmaktadır (Topal, 2004).

Terörizm kavramını açıklamak için öncelikle “şiddet” kelimesini anlamak gerekmektedir. Şiddet sözcüğü kısaca kötüye kullanmak ya da bazı ahlaki kuralları yıkmak olarak tanımlanabilir. Terörizm ise şiddet aracılığıyla hukuk kurallarını ve ahlaki değerleri yıkararak karşısındakine kendi ideolojik görüşünü dayatması olarak açıklanabilir (Michael, 2007). Terörizm, “harp ve bürokrasi ile elde edilemeyen kazanımları elde etmek, yıldırım ve boyun eğdirmek için bir fikrin, inancın, ideolojinin ya da felsefi görüşün etrafında birleşerek politik gayelerle, baskı ve şiddetin sistematik olarak uygulanmasıdır” şeklinde tanımlanabilir (Caşın, 2008).

Terörün Ekonomik Değişkenler İle İlişkisi

Terör eylemleri toplumda yaratmış olduğu kaos ortamı ve kargaşa nedeniyle gerek dinamik siyasi yapıyı gerekse sosyal ve kültürel yaşamı derinden etkilerken bununla birlikte makroekonomik verileri de negatif etkilemektedir (Frey vd, 2004). Terörün ekonomiyi odak noktasına almasının nedeni ekonomik gelişmelerin devletin başarısı olarak görülmesine gölge düşürmektedir. Ekonominin başarılı bir şekilde yürütülmesi bir ülke için varlığını sürdürmekte tek aktör değildir (Açıkalin, 2010).

Zayıf bir ekonomik yapıya sahip ülke terör faaliyetlerine zemin hazırlarken, ülkenin bir tarafa manipüle edilmesini de kolaylaştırır. Ekonomi ve terör arasında doğrudan ve dolaylı ilişkiler olduğu yadsınamaz bir doğrudur. Ancak bu ilişki çift taraflıdır. Terörün mü zayıf bir ekonomiye zemin

hazırladığı zayıf bir ekonominin mi teröre zemin hazırladığı sorusunun cevabı tam olarak anlaşılacak şekilde birlikte karşılıklı olduğu söylenebilir. Bu sebeple terörle mücadele planları hazırlanırken ekonomiyi de kapsayacak şekilde hareket edilmelidir. Terör faaliyetlerinin etkin olduğu bölgelerde üretim faktörleri bakımından da olumsuz sonuçlar oluşmaktadır. Ayrıca tüketim, yatırım, tasarruf ve üretim kararlarında belirsiz bir atmosfer yaratarak makroekonomik yapıda negatif dışsallıklara neden olmaktadır (Başbüyük, 2011). Gökbunar'a (2010) göre terörizm ekonomik faaliyetleri dört farklı şekilde etkiler:

- *Terör eylemleri ilk olarak ülkenin sermaye ve arz stokunu negatif etkileyerek azalmasına neden olur. Örneğin 11 Eylül 2001 yılı ve sonrasında önemli enerji kaynaklarından petrol boru hatlarına yapılan terörist eylemlerin etkileri görülebilir.*
- *Terör saldırıları bilhassa yatırımlar açısından doğrudan yabancı yatırımların ülkeden çıkışına zemin hazırlar ve aynı zamanda yabancı yatırımların ülkeye gelmesine de engel olur. Ayrıca turizm sektörünü de olumsuz etkileyerek ülkeye yabancı kaynak girişinin önüne geçmiştir.*
- *Terörist eylemler ülkedeki yerleşiklerin tüketim, yatırım ve tasarruf davranışlarını etkiler. Adil gelir dağılımında ve kaynak tahsisinde bozulmaya sebep olur.*
- *Ülkeler güvenlik tedbirleri kapsamında savunma hizmetlerine kaynak yaratarak hem maliyetlerini artırır hem de kaynaklarını etkin şekilde kullanamaz. Dahası terörizm oluşturduğu korku ve endişe iklimi ile bireylerin refah seviyelerini düşürür.*

Terörün Ekonomik Büyüme Etkisi

Ekonomik büyüme, iktisat politikası araçlarının etkin bir şekilde kullanılmasıyla ulaşılmak istenen nihai hedeflerden biridir. Bunu gerçekleştirmek için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'daki yüzde artışını; mal ve hizmet miktarındaki belli bir dönemde artışı gerçekleştirmek gerekmektedir. GSYİH ise harcama, üretim ve gelir yöntemleri hesaplanmaktadır. Harcama yöntemine göre GSYİH, ekonomik birimler tarafından belli dönem aralığında nihai ürünlere yapılan ödemeler ile hesaplanmaktadır.

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Fonksiyonda Y milli geliri, C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, G kamu harcamalarını ve (X-M) ise net dış alem faktörünü yani net ihracatı ifade etmektedir. Bir ülkenin milli geliri görüldüğü gibi birçok değişkenlere bağlıdır. Terör faaliyetleri oluşturduğu güvensizlik ortamı ve istikrarsızlıklarla gerek bireysel olarak tüketim ve yatırım harcamalarında negatif etkiye gerekse ekonomik büyüme çerçevesinde olumsuzluğa yol açacaktır (Uysal vd, 1999).

Terörün Tüketim Harcamalarına Etkisi

Tüketim harcamaları, belli bir dönemde hane halkının gereksinim duydukları mal ve hizmetleri satın almak için yaptıkları harcamalardır. Gelirin hane halkının tüketim harcamaları için kısmen etkili olduğu düşünülen Keynes, psikolojik faktörler, alışkanlıklar ve öznel yaklaşımların da harcamalar üzerinde etkili olduğu ifade etmiştir. Terörün bireysel tüketimi somut olarak nasıl etkilediği halen tartışma konusu iken ancak büyük oranda tüketim harcamalarında azalmaya sebep olduğu benimsenmektedir (Uysal vd, 1999).

Terörün Yatırım Harcamalarına Etkisi

Ticaretin önündeki engellerin kalkması birlikte liberalizasyon sağlanmış ve üretiminin evrensel bir boyut alması ile birlikte uluslararası şirketler ve doğrudan yabancı yatırımlar sermaye bakımından önem kazanmışlardır. (Kılıç, 2007). Küreselleşmenin ilerlemesiyle birlikte yatırımların liberalleşmesi teknolojik bir hareketliliğin oluşmasına neden olmuştur (Kalb, 2000). Terör ise yatırımların yakaladığı bu pozitif ivmenin önünü kesen en büyük faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü istikrar ve güven ortamının olduğu ülkelere doğrudan ve dolaylı olarak uluslararası sermaye

yatırımlarının seyrettiği görülmektedir (Vural, 2006). Sezgin (2003)' e göre güven ortamı ve istikrar bir ülkenin kalkınmasında nihai şarttır. Bir ülkeye yatırım yapacak olan uluslararası şirketler ya da bireyler öncelikle o ülke için risk faktör haritasını gözden geçirip yatırım kararlarını risk değerlendirme raporuna göre verirler. Bu nedenle risk faktör olasılığı yüksek çıkan ya da güvende hissetmedikleri bölgelere yatırım kararı vermeleri olası değildir.

Terörün Uluslararası Ticarete Etkisi

Terörün hedefindeki ekonomi ile birlikte uluslararası ticareti baltalama arzusu da diğer bir önemli olgudur. Bu durum yere ve zamana göre değişim göstermekle birlikte terör faaliyetleriyle uluslararası ticaret hacimleri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bunun sebebi şüphesiz terörün getirdiği ek maliyetlerdir. Bu maliyetler şöyle sıralanmaktadır (Gökbunar, 2010):

- *Terörist faaliyetlerin oluşturduğu güvensiz ve istikrarsız ortam ticaret üzerinde negatif etkiye sebep olması birlikte ticari maliyetlerin artmasına neden olur. Bireylerin arz ve talep alışkanlıklarını farklılaştırarak uluslararası ticaretin şeklini değiştirir. Çünkü terör eylemleri panik ve korku iklimi ile uygulanması gereken ticaret planlarını alt üst eder. Böylelikle güvensizlik ortamının hâkim olduğu bu tip piyasalar uluslararası ticaret aktörleri için çekiciliğini yitirir.*
- *Terörizm yüksek güvenlik tedbirleri almayı gerektirir ve bu nedenle birtakım düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bu durum uluslararası ticaretin hem aksamasına hem de maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Örneğin; ABD' de vuku bulan 11 Eylül 2001 terör eylemlerinden sonra Kanada ve ABD arasındaki transit ticaret önceleri dakikalar içerisinde gerçekleşirken eylemlerden sonra yaklaşık 20 saatlik bir zaman içerisinde gerçekleşmiştir.*
- *Terör saldırılarının uluslararası ticaret açısından sebep olduğu diğer bir tehlike doğrudan ticari ürünlerin yok edilmesidir. Saldırıları ülkelerin ticari açıdan lokomotif niteliğinde olan malların taşınmasını sektöre uğratmaktadır. Endüstri arzının bozulmasına neden olmaktadır. Örneğin Irak' ta Saddam Hüseyin'in devrildiği zamanlarda petrol boru hatlarına yapılan saldırılar, lokomotif konumundaki petrolün ihracatının duraksamasına ve maliyetinin artmasına sebep olmuştur.*

Terörün Kamu Harcamalarına Etkisi

Ülkelerin en temel görevi vatandaşlarına güven ortamı tesis etmek ve bunun içinde savunma hizmetlerini yerine getirmektir. Savunma hizmetlerine yapılan harcamalar kamu harcamalarının bu alana tahsis edilmiş bir kısmıdır. Ülkelerin varlığını devam ettirebilmesi, istikrarın sürdürülebilir olması, iç ve dış tehditlerin bertaraf edilmesi geniş ölçüde güvenlik ve savunma hizmetleri ile ilgilidir (Giray, 2004). Terör faaliyetlerine karşı birtakım eylemler yürütmek zorunda kalan ülkeler kamu harcamalarının kayda değer kısmını savunma ve güvenlik harcamalarına aktararak ülkelerinin gelişim göstermesinin önüne duvar örmektedirler. Bazı düşünürler güvenlik alanına yapılan harcamaların üretim için talep yaratacağını, işgücü imkanlarını artıracacağını ifade etseler de uzun dönemde bunun gerçekleşmesi olası görülmemektedir (Altay vd. 2013).

Terörizm ve Petrol Fiyatları Arasındaki İlişki

Enerji, günlük yaşantımızın vazgeçilmez parçası olarak gerek endüstriyel sektöre gerekse dünyanın refahına katkısı güçlü ve kalıcı unsurdur. Sosyal ve ekonomik kurallar için köklü değişiklikler getirmektedir. Ayrıca şiddetle beslenen terörizm kavramı enerji kaynaklarından petrol ile yakından ilişkilidir. Büyük petrol rezervlerine sahip olan ve üreten ülkelerde siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan ayrışan geçimsiz oluşumlar vardır. Bunun temelde iki nedeni olabilir (Uslu, 2020).

Birincisi; petrol üreten ülkelerin çoğunda demokratik bir yönetim anlayışı yoktur ya da dayatmacı bir yönetim politikası izlenmektedir. Petrol gelirlerinden elden edilen gelirlerin birçoğunu belli bir zümreye tahsis etmektedirler. Bu nedenle ülkede yaşayan halkın çoğunluğu yoksul ve alt gelir düzeyindeki topluluklardan oluşmaktadır. Petrol tesisleri ve petrol şirketleri sosyal yaşantıyı daha da

fakirleştirdiğinden teröristler için açık bir hedef haline gelmektedir. İkinci ise; petrol arz güvenliğine yönelik, dış kaynaklı terörist faaliyetlerdir. Terör örgütü üyeleri menfaat karşılığında petrol üretim tesislerini ya da terminallerini hedef alarak piyasada şok etkisi yaratıp fiyatların yükselmesine sebep olabilmektedir (Uslu, 2020). Çalışmada ikinci neden üzerinde durulmaktadır ve Ortadoğu’ da meydana gelen terör saldırılarının petrol tesisleri uzaklıkları ile bir günlük anormal petrol getirilerini listelenmektedir. Ayrıca tabloda saldırının gerçekleştiği ülke, saldırının türü, varlık adı, toplam kapasite (günlük varil), mesafe (kilometre cinsinden) hakkında bilgi verilmektedir.

Tablo 1. Terörist Saldırıları ile Anormal Petrol Geri Dönüşleri

Tarih	Ülke	Saldırı Şekli	Varlık İsmi	Toplam Kapasite (Günlük varil)	Uzaklık (km)	Anormal Geri Dönüş Oranı
12.Haz.14	Irak	Silahlı Saldırı	INOC Kuzey Baki Rafineri	310.000	50,22	2,77%
14.Eyl.05	Irak	Bombalama	INOC Al Daura Rafineri	210.000	8,55	2,69%
1.Oca.10	Pakistan	Bombalama	Attock Rawalpindi Rafineri	35.000	208,01	2,61%
19.Ağu.09	Irak	Bombalama	INOC Al Daura Rafineri	210.000	8,55	2,60%
17.Tem.14	Suriye	Bombalama/ Rehine Alma/ Silahlı Saldırı	Sytrol Homs Rafineri	107.000	145,08	1,92%
27.Mar.07	Irak	Bombalama	INOC Qaiyarah Musul Rafineri	2.000	105,06	1,74%
18.Eki.07	Pakistan	Bombalama	3 Rafineri ve 3 Depolama Tesisi	1.850,710	0	1,55%
14.Ağu.07	Irak	Bombalama	Azwy Depolama Terminali	2.188,570	168,42	1,47%
29.Eki.14	Irak	Rehine Alma	Haqlaniyah Depolama Terminali	528.276	114,01	1,47%
23.Kas.06	Irak	Bombalama	INOC Al Daura Rafineri	210.000	8,55	1,28%
24.Tem.14	Suriye	Bombalama/ Rehine Alma/ Silahlı Saldırı	Sytrol Homs Rafineri	107.000	247	1,24%
30.Mar.07	Irak	Bombalama/ Rehine Alma	INOC Qaiyarah Musul Rafineri	2.000	99,85	0,82%
28.Şub.05	Irak	Bombalama	INOC Al Daura Rafineri	210.000	90	0,77%
3.Ağu.14	Irak	Rehine Alma	INOC Qaiyarah Musul Rafineri	2.000	141,26	0,58%
1.Ağu.14	Irak	Silahlı Saldırı	INOC Qaiyarah Musul Rafineri	2.000	112,01	0,58%

10.Haz.14	Irak	Silahlı Saldırı	INOC Qaiayarah Musul Rafineri	2.000	74,45	0,41%
29.Ağu.03	Irak	Bombalama	INOC Samawah Rafineri	30.000	121,61	0,28%
7.Tem.07	Irak	Bombalama	INOC Kangaqin Rafineri	12.000	84,61	0,18%
22.Tem.03	Suriye	Silahlı Saldırı	Tartous Terminali	7.205,310	120	0,13%
18.Nis.07	Irak	Bombalama	INOC Al Daura Rafineri	210.000	8,55	0,10%
17.Şub.08	Afganistan	Bombalama	Kabil	28.304	458,34	0,06%
4.Mar.12	Yemen	Rehin Alma/ Silahlı Saldırı	Aden Rafineri	150.000	67,75	0,06%
28.Mar.11	Yemen	Bombalama	Aden Rafineri	150.000	69,6	0,05%
3.Şub.07	Irak	Bombalama	INOC Al Daura Rafineri	210.000	8,55	-0,36%

Tablo 1’de görüldüğü gibi, Ortadoğu’da 2003-2014 yılları arasında meydana gelen en büyük 24 adet saldırının 23’ünde bir günlük ham petrol getirileri pozitif kümülatif anormal geri dönüşlere neden olmuştur. Tabloda bombalama eylemleri terör saldırılarının yaklaşık olarak %50’den fazlasını oluşturmaktadır. Ayrıca terör saldırıların gerçekleştiği yer ile petrol üretim tesisleri arasındaki uzaklığın 100 km’den az olduğu 12 adet saldırıda petrol fiyatları pozitif geri dönüş getirileri sağlamaktadır. Terörist bir olay, sistemde şoklara neden olmakta ve şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bu tür olayların ardından petrol fiyatlarının arttığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Terörizm evrensel bir olgu haline gelmesiyle sadece bir bölgeyi değil aynı zamanda bütün dünyayı şahsi menfaatleri ilkesinde etkilemeye çalışan, bilhassa teknoloji araçlarıyla tüm dünyada rüştünü ispat etmeye çalışan ve bu doğrultuda birkaç hedefine ulaşan bir nitelik kazanmıştır.

Terörizm ekonomik açıdan incelendiğinde; neredeyse tüm dünya ülkelerine dolaylı veya doğrudan birtakım ağır ekonomik kayıplar yaşattığı literatür çalışmalarıyla ortaya koyulmuş tartışılmaz bir doğrudur. Çalışmada terörizmin zemin hazırladığı kargaşa, savaş durumu, istikrarsız yapı ve güvensizlik ortamı makroekonomik faktörlere büyük zarar verdiği genel anlamda ortaya çıkarılan sonuçtur.

Ayrıca Orta Doğu, dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin yarısına yakını elinde tutmasından dolayı küresel petrol piyasalarındaki kıskanılacak konumdadır. Herhangi bir saldırının dünya çapındaki petrol piyasalarında yankı bulacağı anlamına gelmektedir. Uzaklığın, terör saldırısının türünün ve saldırının boyutunun, bir terör saldırısının olduğu gün petrol getirilerini önemli ölçüde etkilediği görülmektedir.

Bu bulgular, petrol endüstrisi varlıklarını analize dahil ederek terörizmin ham petrol fiyatları üzerindeki sonuçlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Araştırma hem yatırımcılar hem de akademisyenler için öngörüler sağlamaktadır. Petrol maruziyetinden korunmaya çalışan bir şirket veya petrol emtiaları ticareti yapan yatırım şirketleri için araştırma, stratejilerine dahil edebilecekleri önemli faktörleri ana hatlarıyla açıklamaktadır. Çeşitlendirme amacıyla petrole yatırım yapan bir perakende yatırımcı, portföyünü etkileyen bir terör saldırısı olasılığını da göz önünde bulundurmalıdır.

Kaynakça

- Abadie, A. and Gardeazabal, J. (2003). The economic costs of conflict: A case study of the Basque Country. *American economic review*, 93(1), 113-132.
- Abadie, A. and Gardeazabal, J. (2008). Terrorism and the world economy. *European Economic Review*, 52(1), 1-27.
- Açıklan, S. (2010). Terör'ün Ekonomik Maliyeti: Diyarbakır Olayları Örneği. *Usak Raporları*, (10-1), 1-20.
- Altay, H., Ekinci, A. ve Peçe, M. A. (2013). Ortadoğu'da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37).
- Barsky, R. B. and Kilian, L. (2004). Oil and the macroeconomy since the 1970s. *Journal of Economic Perspectives*, 18(4), 115-134.
- Başbüyük, O. V. (2011). *Terörle Mücadelede Mikro ve Makro Yaklaşımlar*. Polis Akademisi Yayınları, Ankara.
- Berrebi, C. and Klor, E. F. (2005). *The impact of terrorism across industries: An empirical study*.
- Blomberg, S. B., Hess, G. D. and Orphanides, A. (2004). The macroeconomic consequences of terrorism. *Journal of monetary economics*, 51(5), 1007-1032.
- Blomberg, B., Hess, G. and Jackson, J. H. (2009). Terrorism and the returns to oil. *Economics & Politics*, 21(3), 409-432.
- Caşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Chen, Andrew H. and Thomas F. Siems. 2004. The Effects of Terrorism on Global Capital Markets. *European Journal of Political Economy* 20 (2): 349–366.
- Chesney, M., Reshetar, G. and Karaman, M. (2011). The impact of terrorism on financial markets: An empirical study. *Journal of Banking & Finance*, 35(2), 253-267.
- Eckstein, Z. and Tsiddon, D. (2004). Macroeconomic consequences of terror: theory and the case of Israel. *Journal of monetary economics*, 51(5), 971-1002.
- Eldor, Rafi, and Rafi Melnick, 2004, Financial markets and terrorism. *European Journal of Political Economy* 20, 367–386.
- Frey, B. S., Luechinger, S. and Stutzer, A. (2007). Calculating tragedy: Assessing the costs of terrorism. *Journal of Economic Surveys*, 21(1), 1-24.
- Giray, F. (2004), Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 181-196.
- Gökbunar, R. ve Gökbunar, A. (2010), *Terör Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Gupta, S., Clements, B., Bhattacharya, R. and Chakravarti, S. (2007). *Fiscal consequences of armed conflict and terrorism in low-and middle-income countries* (pp. 201-222). Routledge.

- Johnston, R. Barry and Oana M. Nedelescu. (2005). *The Impact of Terrorism on Financial Markets*. IMF Working Paper: WP/05/60.
- Kalb, D., Van der Land, M., Staring, R., Wilterdink, N. and Van Steenberg, B. (Eds.). (2000). *The ends of globalization: bringing society back in*. Rowman & Littlefield.
- Khan, A., & Estrada, M. A. R. (2016). The effects of terrorism on economic performance: the case of Islamic State in Iraq and Syria (ISIS). *Quality & Quantity*, 50(4), 1645-1661.
- Kılıç, Z. (2007). *Küreselleşme İle İvme Kazanan Uluslar Arası Terörizm Ve Buna Karşı Alınan Tedbirler*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniv. Sos. Bil. Enst. Uluslararası İlişkiler ABD, Isparta.
- Kilian, L. (2009). Not all oil price shocks are alike: Disentangling demand and supply shocks in the crude oil market. *American Economic Review*, 99(3), 1053-69.
- Kollias, C., Papadamou, S., & Stagiannis, A. (2011). Terrorism and capital markets: The effects of the Madrid and London bomb attacks. *International Review of Economics & Finance*, 20(4), 532-541.
- Kollias, C., Kyrtsoy, C., & Papadamou, S. (2013). The effects of terrorism and war on the oil price–stock index relationship. *Energy Economics*, 40, 743-752.
- Koss, Richard A. (2002). The Financial Market Consequences of 9/11, *The Journal of Risk Finance*, 4, 37-41.
- Michael, S. (2007). Terrorism a socio-economic and political phenomenon with special reference to Pakistan. *Journal of management and social sciences*, 3(1), 35-46.
- Orbaneja, J. R. V., Iyer, S. R. and Simkins, B. J. (2018). Terrorism and oil markets: A cross-sectional evaluation. *Finance Research Letters*, 24, 42-48.
- Persitz, D. (2007). *The economic effects of terrorism: counterfactual analysis of the case of Israel*. Work. Pap., Dep. Econ., Tel Aviv Univ., Tel Aviv, Israel.
- Petroleum, B. (2016). *BP statistical review of world energy June 2016*. London: British Petroleum.
- Picardo, E. (2016). *Don't Hide from the Reality of How Terrorism Affects the Economy*.
- Richman, V., Santos, M. R. and Barkoulas, J. T. (2005). Short-and long-term effects of the 9/11 event: the international evidence. *International Journal of Theoretical and Applied Finance*, 8(07), 947-958.
- Sezgin, S. (2003). Savunma harcamaları, terörizm ve ekonomi. *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz E–Dergisi*, 5, 1-5.
- Tavor, T. (2011). The impact of terrorist attacks on the capital market in the last decade. *International Journal of Business and Social Science*, 2(12).
- Topal, A. H. (2004). *Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Uslu, K. (2020). *Stratejik Kaynak Petrol ve Terör İlişkisi* Strategic Resource Oil and Terror Relationship. *On Eurasian Economies 2020*, 48.

Vural, M. (2006). *Terörün Sosyo-Ekonomik Gelişme Üzerindeki Olumsuz Etkileri: Karşılaştırmalı Diyarbakır Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kars.

Yeniçeri, Z., & Dönmez, A. (2008). Terörizm ve Terörist Algisi: Silahi Kimin Tuttugu Ne Kadar Etkili?. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 93.